

težje zato, ker zavest o sebi prinaša s seboj tudi zavest odgovornosti, strahu in posledic. Pisatelj torej skuša v romanu razreševati nekatere temeljne probleme naše eksistence. Četudi je iz teksta razvidno, da so to hkrati njegovi osebni problemi, s katerimi se ukvarja on sam kot človek, pa nam je na drugi strani spet takoj jasno, da se vse to njegovo razreševanje giblje na stebrih danes že tako popularne eksistencialne filozofije.

Rozmanov roman pa ni le razreševanje bistvenih existenčnih problemov, ni le kafkovsko — iracionalna podoba kakšnega posebnega sveta, temveč se z enim koncem dotika tudi naše žive stvarnosti. Vsi prizori z družino Pleteršnikovih so realistično obarvani, še posebno stvarna je podoba Pleteršnikovega sorodnika Ignaca, ki je bil nekoč tri leta partizan in je imel svojega kurirja, zdaj pa se ukvarja s privatnim obrtništvom in se vozi v razkošnem avtomobilu. In gospodu Avgustu se zdi, da »je Ignac polip, ki se mu je prisestal na telo« in ga bo počasi začel prazniti. Pisatelj tako skozi svoje osebe še večkrat izraža gnus nad nekaterimi družbenimi krivicami. Knjigovodja Štern je bil nekadaj v koncentracijskem taborišču, toda politični ljudje v podjetju, kjer je bil zaposlen, so mu to preteklost šteli skoraj kot prestopke; profesor Avgust se je že pred pol stoletja boril za koroško mejo, njegov sin se je v drugi vojni tepel za našo ubogo zemljico, vendar danes še vedno ni čisto gotovo, če ima slovenščina pravico do obstoja; profesor Avgust je dolga leta poučeval za majhno plačo in je tudi vedel, da je preveč šolanemu človeku težko dobiti zaposlitev. In tako dalje. Takšni družbenokritični utrinki so sicer redki, tudi nekako nenadoma padajo v splošno ozračje Rozmanovega teksta, na drugi strani pa dokazujejo, da se pisatelj noče odtrgati od vsakdanje stvarnosti, da še živi v njej, skratka, da ostaja angažiran. Še več: za Rozmana kot nadarjenega besednega oblikovalca bi bilo škoda, ko bi se od te stvarnosti preveč oddaljil, ko bi na škodo svoji angažiranosti preveč popustil sodobnim estetskim modam.

Roman Pokopališče je v splošnem lepo napisano delo. Razvrstitev snovi je logična in smotrna, četudi je oblikovanje te snovi prav različno. Vsaka od oseb je v sebi zaokrožen svet, ki pa je hkrati odprt na vse strani in se z drugimi svetovi ujema le v skrajnih dotikališčih. Sicer se za pisateljevo simboličnost včasih zazdi, da je kar preveč hotena in da je nastala pod premočnim tujim vplivom, a roman je navzlic temu tudi pristen in naš. Največjo težo pa romanu daje pisateljev smisel za odkrivanje tistih existenčnih strahov, ki se jih v ritmu vsakdanjega življenja niti prav ne zavedamo.

Jože Šifrer

BRACO ROTAR, MOLOH. V Rotarjevih novelah s skupnim naslovom Moloh* je tradicija klasične proze razformirana do takšne stopnje, s katere komaj lahko slutimo nadaljnji razvoj. Človekov notranji svet, ki je bil do sedaj glavni predmet ustvarjalčevega prizadevanja, je v Molohu zamenjala beseda kot taka. Pisatelj tu nima več namena, da bi karkoli ponazarjal ali predstavljal človeka v njegovi subjektivnosti, lovečega se za življenjskim smislom, za zadoščenjem svojih čustvenih ali drugačnih teženj; tu tudi ni več potrebe po spreminjanju sveta, po drugačnih človeških odnosih, po odkrivanju nečesa bistvenega v določenih življenjskih okoliščinah, temveč je le še na vso moč detajli-

* Braco Rotar, Moloh. Obzorja 1968.

rano opisovanje stvari takšnih, kakršne se prikazujejo pisatelju kot nezainteresiranemu kronistu. Seveda je tudi človek degradiran na raven te neoblikovane stvarnosti. Ta popolna reifikacija je (kot nasproti pol človeškosti) lahko plod pisateljeve naučenosti, lahko tudi izvira iz njegovega življenjskega izkustva ali iz njegovega osebne estetskega okusa.

Ali naj bo kakorkoli: ob tej prozi se vendarle postavlja pred nas vprašanje: kam vodi takšna pot. Ali ni to že zadnja postaja pred koncem, ko bo umetnost izgubila svoj smisel in se bo sama v sebi razkrojila? Ali ne bo na tej poti izgubila vsako možnost za urejanje vseh tistih človeških zadev, ki jih je sicer v zgodovini tako uspešno pomagala urejati. Res je tudi te vrste proza upor, upor proti vsemu, kar je. Toda ali ni hkrati tudi kapitulacija, bežanje v svet stvari kot takih, v spoznanje, da je vse nič in da je tudi človek nič. Lahko je tudi ta nič posebne vrste vera, toda ali ni v tej (ne) veri nekaj tragičnega, strahotnega? Zazdi se nam, da bi bila atomska bomba kar logična posledica vsega tega čustvenega in duhovnega razkroja.

Pretežni del besedne umetnosti je do sedaj nastajal iz neke izpovedovalne nuje, hkrati pa je ta umetnost na koncu svojih ciljev imela tudi občinstvo, ki mu je bila namenjena. V Rotarjevi prozi je ta komunikacija popolnoma izključena. Most med pisateljem in občinstvom je podrt, zakaj tudi to občinstvo je čisto navadna stvar, kot kljuka na vratih ali kvečjemu kot obcestna svetilka. Nanj ni treba več računati. A ta degradacija ni omalovaževanje, pač pa integralni del pisateljevega sveta. Toda ali ne bo ta nazor usoden za družbeno vlogo in nalogo umetnosti? Ali umetnik s tem podiranjem mostov ne prepušča občinstva bedastim kriminalkam, poneumljajočim reportažam, skratka, vsej pisariji, prirejeni malomeščanskemu okusu.

Najbrž bi pri nas težko še našli absolutnega zagovornika tiste lepe stare proze, ki si je prek logičnih, razumsko-čustvenih zgodb ustvarjala iluzije o svetu, posredovala lepe ideale o človeku ali pa tudi razkrivala umazanijo na njem. Težko bi kdo še trdil, da je edino smiselno vzorovati se samo po realistični prozi preteklega stoletja. Umetnost je vseskozi iskala nova izhodišča, drugačne prijeme, netradicionalne forme. Brez dvoma so te lastnosti močno navzoče tudi v Rotarjevi prozi. Vendar, ali se ta proza ne vzpenja na neki maksimum, onkraj katerega ni ničesar več, ali ni spričo svoje antiživiljske percepcije ušla iz tega krožnega toka, v katerem se razvoj suče kar naprej, ne da bi mu bilo videti konec. Ali ni zdaj kot drevo, ki raste, doseže svojo višino in potem propade? Rotarjev Moloh navsezadnje kljub bleščečemu slogu skriva v sebi zarodek tiste absolutne negacije, ki napoveduje razpad naše duhovne moči.

Toda življenje je vendarle krožni tok, v katerem se ideje in smeri prepletajo med seboj, doživljajo vrhunec, pa se spet vračajo k svojim nasprotjem. Zdi se, da bo moralo človeštvo spet poseči po nekdanjih vrednotah, če ne bo hotelo propasti, spet bo moralo povzdigniti človeškega duha nad snovjo in tudi nad ničem, če bo hotelo ostati gospodar samega sebe. Vsekakor pa humanizma, tistega, katerega ideje se v takšni ali drugačni obliki vlečejo že čez toliko stoletij, ne bo lahko uničiti. Tudi literatura se bo morda kdaj še vrnila k človeku, ali vsaj ne bo s takšno naglico drvela v praznino, kot smo to pričla pri Rotarjevih novelah v Molohu.

Jože Šifrer